УДК 655.51 (051) "195/197"

Тамара ДОРОХІНА,
пошукач Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЧАСОПИСУ «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» (друга половина 50-х – кінець 70-х років)

Середина 50-х років належить до найскладніших і найдраматичніших сторінок в історії української повоєнної еміграції. Вона пов'язана з масовими переїздами колишніх переміщених осіб з однієї країни до іншої, пошуками постійної роботи, житла на новому місці, спробами отримати громадянство інших держав тощо. Налагоджені таборові зв'язки уриваються, створені українські організації та інституції в Європі, переважно в Західній Німеччині, припиняють роботу або ледь животіють.

Відтак десятки періодичних видань, які виникли або були поновлені в «добу ді-пі»*, протягом першої половини 50-х років ліквідуються. Більшість українських вигнанців поїхали шукати кращої долі в трансатлантичну еміграцію – до Сполучених Штатів, Канади, Аргентини, Парагваю, Бразилії, Австралії та інших заморських країн. Українські наукові установи та інституції в 50-х роках були здебільшого паралізовані організаційною кризою – як унаслідок трансатлантичного переїзду, так і через конфлікти між окремими інституціями, зокрема між УВАН та НТШ.

Певний відтік українських емігрантів, здебільшого до США і Канади, відбувався і в Об'єднаному Королівстві. Однак він не був таким масовим і критичним, як на теренах Західної Німеччини, де внаслідок від'їзду емігрантів припинили діяльність чимало осередків, установ та часописів. Тому більшість українських інституцій та організацій у Великій Британії продовжували функціонувати, хоча і мали певні труднощі.

У середині 50-х років успішно розвивається і журнал «Визвольний шлях». Щоправда, без деяких співробітників: зокрема, наприкінці 1957 р. Велику Британію залишив Микола Волинський, інші дописувачі. Однак у зазначений період часопис, який виходить звичайним книжковим форматом, стає дедалі популярнішим поза межами Великої Британії. Наразі доцільно наголосити, що з середини 50-х років редакція журналу орієнтується на широкі кола заокеанських передплатників і читачів. Стрімке зростання читацької аудиторії «Визвольного шляху» відбулося завдяки кільком чинникам.

У зв'язку з розпорошенням української еміграції по всьому світу, організаційною кризою в повоєнних наукових та навчальних осередках істотно зменшилася кількість друкованих видань. На цьому тлі журнал виходив досить стабільно, що привернуло до нього увагу багатьох емігрантів. Важливу роль відіграла і зміна профілю часопису. У 1953–1954 рр. він фактично перетворився із суспільно-політичного видання на універсальне, або, як було офіційно задекларовано редакцією, на суспільно-політичний і науково-літературний часопис. Недаремно сучасні дослідники характеризують його як «видання поліфонічне, багатопрофільне, в якому органічно зливаються, взаємно себе доповнюючи, статті й розвідки на політичні теми, що часто супроводжуються публікаціями важливих документів, теоретичні статті з питань національно-

*Ді-пі – скорочена назва таборів для переміщених осіб (*Прим. ред.*).

© *Т. Дорохіна, 2006*

визвольних рухів, відгуки на актуальні проблеми життя, гострі публіцистичні статті, спрямовані проти марксистсько-догматичних, пройнятих духом антиукраїнства постулатів, якими намагалися затуманити розум українців, зокрема молодого покоління, комуністичні ідеологи» [1]. Таким чином, «Визвольний шлях» був орієнтований на потреби різних категорій читачів, що сприяло розширенню кола передплатників з числа українських вигнанців у різних країнах світу.

Слід зазначити, що журнал спирався на впливові в колах української еміграції політично-організаційні традиції націоналістичного руху та монархістів-гетьманців. Тому розсіяні по інших країнах члени та прихильники ОУН і монархістів-гетьманців ставали не тільки передплатниками й дописувачами «Визвольного шляху», а і його розповсюджувачами серед місцевих українських громад різних країн. Завдяки цьому журналу вдалося створити кореспондентську мережу у багатьох країнах світу, куди перебралися чимало переміщених осіб українського походження. Звичайно, ця мережа поступалася спеціалізованим корпунктам відомих друкованих видань, особливо щодо регулярності та фахового рівня повідомлень і матеріалів, але для еміграційного часопису то був незаперечний успіх. Таким чином часопис установив сталий та двосторонній зв'язок із великою та різнорідною читацькою аудиторією, що вдавалося лише деяким повоєнним еміграційним виданням.

Недаремно у редакційній статті з нагоди першого, десятилітнього ювілею часопису наголошувалося: «Нашим гарячим бажанням є, щоб «Визвольний Шлях» не тільки радо читали, але й жваво на нього реагували, висловлювали свої побажання, очевидно гідні уваги свої погляди з приводу такої чи іншої проблеми» [2]. Відтак прагнення встановити двосторонній зв'язок належало до провідних пріоритетів редакційної політики.

Зрештою, варто наголосити, що успіх часопису значною мірою залежав і від самовідданої та невтомної роботи редактора-засновника журналу Григорія Драбата і кількох найближчих співробітників, що часто працювали в екстремальних умовах.

У середині 50-х років до невеличкої редакційної колегії «Визвольного шляху» входили головний редактор Григорій Драбат (Велика Британія), професор Петро Курінний (Німеччина, редактор наукових матеріалів УВАН), Леонід Полтава (Франція, редактор літературного відділу), професор Володимир Державин (Німеччина, редактор літературного відділу) та співробітники Микола Волинський і Дмитро Штикало (обидва – Велика Британія). Незважаючи на розподіл обов'язків між членами редакційної колегії журналу, головний тягар повсякденної роботи ніс Григорій Драбат. Ще в 1962 р. Ярослав Стецько зазначав: «Мабуть, не один читач думає, що «Визвольний шлях» редагує штаб людей, який постійно працює в редакції. Ніхто й не припускає, що всю роботу виконує сам головний редактор, включно з обов'язками машиністки» [3].

У середині 50-х років складається і структура відділів та рубрик часопису. Варто наголосити, що ця структура була досить умовною і неформалізованою, тобто не завжди витримувалася точна рубрикація матеріалів, розвідки з певною проблематикою могли вміщуватися в різних відділах та рубриках, деякі структурні елементи час від часу зникали взагалі або об'єднувалися у більші тощо.

Загалом журнал складався із семи відділів: 1) відділ статей, присвячених актуальним суспільно-політичним проблемам; 2) відділ розвідок на політичні, суспільні та економічні (господарські) теми; 3) науково-літературний та культурно-мистецький відділ, у якому друкувалися здебільшого наукові матеріали; 4) відділ оригінальної літератури (повісті, новели, оповідання, нариси, драми, спогади, поезії), що

поділявся на дві рубрики – белетристику та поезії; 5) відділ перекладної літератури, що подібно до попереднього також поділявся на дві рубрики – прозу та поезії; 6) відділ репортажів, документів та листів; 7) відділ хроніки, критики та бібліографії. Ці відділи не були рівноцінними, хоча редакційна колегія журналу намагалася заповнити їх відповідними розвідками та матеріалами. Скоріше вони відображували претензії видання на роль часопису універсального змісту.

У відділі актуальних суспільно-політичних проблем зазвичай уміщувалися статті та матеріали провідників націоналістичного руху, редакційні розвідки, а також замітки, присвячені національно-визвольній боротьбі українців. У цьому відділі друкувалися праці С. Бандери, Д. Донцова, Я. Стецька та ін.

Слід наголосити, що вододіл між першим (актуальних суспільно-політичних проблем) та другим (суспільно-політичним та економічним) відділами журналу був вельми умовний. Тож наприкінці 50-х – на початку 60-х років обидва відділи часопису злили в один. Відтак у ньому стали друкуватися статті та матеріали на суспільно-політичні й економічні, а на початку 70-х років – ще й на міжнародні теми з найширшого проблемного діапазону.

Науково-літературний та культурно-мистецький відділ часопису був представлений розвідками з багатьох соціогуманітарних дисциплін. Тут друкувалися чимало відомих українських істориків, літературознавців, митців та ін.

Значну цікавість становить і відділ оригінальної літератури, в якому публікувалися як твори класиків української літератури, так і тогочасних еміграційних письменників та поетів. Зокрема, тільки впродовж другої половини 50-х – першої половини 60-х років XX ст. вийшли друком твори Емми Андієвської, Бориса Антоненка-Давидовича, Бориса Грінченка, Сергія Жука, Юрія Клена, Наталени Королеви, Ларисси Мурович, Софії Наумович, Олега Ольжича, Леоніда Полтави, Юрія Русова, Василя Симоненка, Григорія Сковороди, Ярослава Славутича, Юрія Тиса-Крохмалюка, Лесі Українки, Павла Филиповича, Івана Франка, Ігоря Шанковського, Тараса Шевченка, Павла Штепи. А з початку 60-х років упроваджувалася практика передруковування творів деяких радянських письменників та поетів (Євгена Гуцала, Івана Драча, Ліни Костенко, Валерія Шевчука, Василя Яна та ін.).

Зауважимо, що з відділами оригінальної та перекладної літератури наприкінці 50-х – на початку 60-х років сталася така сама метаморфоза, як і з відділами актуальних суспільно-політичних проблем і суспільно-політичним та економічним. Тож відділи оригінальної та перекладної літератури було злито в один, і на його сторінках публікувалася белетристика, поезії, філософські есе західних та тогочасних авторів.

З-поміж іноземних письменників і поетів, твори яких друкувалися, достатньо назвати Оноре де Бальзака, Емілію Бронте, Поля Валері, Йоганна Вольфганга Гете, Теофіла Готьє, Віктора Гюго, Жака Десдена, Джорджа Оруела, Хосе Ортегу-і-Гасета, Шандора Петефі, Франческо Петрарку, Роберта Проста, Артюра Рембо, Чарльза Сноу, Альфреда Теннісона, Чарльза та Ельзу Чевіл, Вільяма Шекспіра, Фрідріха Шиллера. У царині перекладу працювали самобутні та кваліфіковані українські поети і письменники Володимир Державин, Ігор Качуровський, Лариса Мурович, Леонід Полтава, Ярослав Славутич та ін.

Загалом редакція «Визвольного шляху» в доборі белетристики та поезій виявила не тільки добрий смак, а й досить значну обізнаність із творами західної літератури, зокрема з тогочасними новинками. Водночас добір літературних творів свідчить і про наміри редакції журналу завоювати симпатії читачів-інтелектуалів, що простежується у публікаціях як західної та україн-

ської класики, так і популярних літературних новинок.

Відділ репортажів, документів та листів вочевидь був одним із найслабших місць у редакційній політиці журналу. Адже часопис не мав професійно організованої мережі кореспондентів. Тож дописувачами журналу були емігранти-аматори, які працювали нерегулярно і досить рідко подавали оригінальні кореспондентські репортажі. Більшість надісланих матеріалів стосувалися подій громадського та культурно-освітнього життя української діаспори в різних країнах, а також мемуарних згадок про воєнні події, еміграційні поневіряння тощо. Відтак цей відділ був представлений значною кількістю одноманітних матеріалів.

Дещо краще була налагоджена справа з публікацією документів і матеріалів, здебільшого щодо національно-визвольної боротьби українців у XX ст. Однак і таких документів друкувалося відносно небагато.

Щодо листів до редакції або відкритих листів у публіцистичному жанрі, то останні вміщувалися у різних відділах журналу. Тож чітко окреслити тематичні межі цього відділу редколегії так і не вдалося. Таким чином, на зламі 50–60-х років він фактично припинив існування, а публікації згаданих жанрів улилися до інших структурних одиниць.

Нарешті, останній відділ хроніки та інформації був представлений досить цікаво. В ньому вміщувалося чимало рецензій, головним чином про еміграційні (діаспорні) книжкові новинки. Західні та радянські видання рецензувалися нерегулярно та вибірково. Зрідка з'являлися невеликі огляди радянської преси, але вони не були систематичними. Крім цього, публікувалися бібліографічні нотатки – невеликі замітки по 300–500 друкованих знаків, у яких подавалися вихідні відомості про те чи інше видання, а також стисло висвітлювався його зміст.

Водночас хронікальна інформація представлена різноманітними повідомленнями, нотатками, некрологами та ін. Однак обсяг та інформативність цього відділу в різні роки не була однаковою. Інформаційні сплески та спади зумовлювалися різними чинниками: знаковими подіями міжнародного життя, ювілеями, річницями, зміною соціокультурного середовища побутування українських емігрантів у різних країнах тощо.

Отже, протягом другої половини 50-х – першої половини 60-х років структура часопису еволюціонувала в напрямі укрупнення, злиття окремих відділів. Ця тенденція в цілому відображувала соціокультурні особливості функціонування часопису з еміграційним статусом в іншомовному середовищі, інтелектуальній атмосфері та умовах західного світу. Проте редакція часопису продовжувала орієнтуватися на своєрідний ідеал пресової репрезентації – журнал універсального змісту за збереження подвійного профілю: суспільно-політичного та науково-літературного.

Проблемно-тематичний спектр публікацій у другій половині 50-х – першій половині 60-х років суттєво розширився, хоча зберігалися традиційні редакційні пріоритети щодо добору розвідок і матеріалів. Центральне місце продовжувала займати проблематика, пов'язана з висвітленням націоналістичного руху, його потреб і завдань, а також національно-визвольної боротьби українців у XX ст. Передусім обговорювалися проблеми тактики і стратегії українського націоналістичного руху, його поточні та перспективні завдання.

«В розвитку «Визвольного шляху» особливо вирізняються два моменти: перший – його вплив на формування ідеологічних і політичних поглядів читачів, другий – всебічна підтримка з боку читачів журналу, довір'я до нього, без чого він не міг би існувати й розвиватися», – зазначав довголітній співробітник часопису, а з 1979 р. – його головний редактор Ілля Дмитрів [4].

Неабияка увага приділялася міжнародній реакції на події в радянській

Україні, дії учасників національно-визвольної боротьби тощо. Приміром, процес над Богданом Сташинським, убивцею націоналістичних провідників Степана Бандери та Лева Ребета, що проходив у Карлсруе (Західна Німеччина) 8–16 жовтня 1962 р. і мав великий розголос у західному світі, висвітлювався досить широко й докладно [5].

Однією з традиційних тем суспільно-політичного відділу часопису був аналіз поточної міжнародної ситуації та можливих перспектив її розвитку. Зазначимо, що цю тематику регулярно порушували провідники ОУН(Б) [6]. Варто відзначити, що в контексті такого аналізу неодноразово поставала й проблематика, пов'язана з можливими перспективами третьої світової війни. Зокрема, українське питання в цьому контексті розглядалося у розвідках С. Бандери [7]. Зверталися до цієї тематики й інші автори.

Слід наголосити, що в публікаціях журналу систематично, інколи навіть досить нав'язливо висвітлювалися сторінки історії націоналістичного руху, боротьба УПА на окупованих територіях тощо. Зокрема, Акт проголошення Української держави провідниками ОУН(Б) 30 червня 1941 р. у Львові та створення уряду на чолі з Я. Стецьком, його заступниками – М. Панчишиним і Л. Ребетом розглядався в численних розвідках, хоча тлумачився завжди в одному ключі [8]. Ця подія розглядалася революційною фракцією ОУН як один з найголовніших, поворотних пунктів в історії українського націоналістичного руху.

Помітне місце в часописі приділялося й міжнародному антикомуністичному руху, в якому одну з провідних ролей відігравали українські націоналісти. Передусім редакція прагнула щонайповніше показати діяльність Антибільшовицького блоку народів (АБН), зокрема його численних форумів, громадських акцій, ухвалених заяв, резолюцій тощо. Зазначимо, що таке зацікавлення діяльністю АБН характерне впродовж усього часу еміграційного побутування часопису: від його створення до початку 90-х років.

Солідну частку всіх друкованих матеріалів часопису становили публіцистичні. Вони представлені найрізноманітнішими темами, хоча й тут домінувала проблематика з обсягу націоналістичного руху та національно-визвольної боротьби.

З другої половини 50-х років у журналі істотно зростає частка наукових розвідок. Не випадково з 1954 р. до складу редколегії увійшов відомий археолог та історик, професор П. Курінний, який опікувався науковими матеріалами і репрезентував УВАН. Серед наукових розвідок домінували історичні та літературознавчі. Публікувалися статті й на економічні, соціологічні, філософські та педагогічні теми. Іноді навіть друкувалися праці із соціальної та етнічної психології, які в тогочасній українській соціогуманітаристиці вважалися рідкісним явищем.

Історичні розвідки, опубліковані в журналі протягом другої половини 50-х – 60-х років, займали понад половину обсягу його науково-літературного та культурно-мистецького відділу. Хронологічний діапазон публікацій охоплював майже всі періоди української історії – від давніх часів до сьогодення. У проблемно-тематичному плані домінували питання історії України XX ст.: національно-визвольні змагання 1917–1921 рр., Друга світова війна, руйнівні метаморфози та катаклізми радянської доби, історія еміграції та діаспори тощо.

Щодо авторів, то серед них були як професійні науковці, так і дослідники-аматори. Вочевидь різниця у фаховому досвіді істотно позначалася на рівні статей. Зокрема, в працях останньої категорії авторів спостерігаємо велику кількість патріотичних пасажів, публіцистичних відступів, а деякі з розвідок узагалі складно віднести до наукової історіографії. Однак, незважаючи на таке розмаїття науково-історичної продукції, видання було

важливим для багатьох визначних українських учених. Варто лишень згадати про великі праці відомого українського історика, археолога та мистецтвознавця Вадима Щербаківського «Український етнічний тип» [9] і «Формація української нації» [10]; «Конституційну історію України» князя Івана Токаржевського-Карашевича [11] та «Українсько-японські взаємини» Івана Світа [12].

Загалом великі праці публікувалися у часопису протягом кількох, іноді навіть п'яти-шести років, що давало змогу редакційній колегії компенсувати нестачу матеріалів для певного відділу і забезпечувати його регулярне й безперебійне видання.

Варто наголосити, що в часопису друкувалася величезна кількість персонологічних розвідок. Причому з нагоди ювілею певної особи в журналі вміщувалася ціла серія статей і матеріалів. Так відзначався 150-річний ювілей Тараса Шевченка (1964. – № 1–12), 20-річчя з дня смерті Романа Шухевича-Чупринки (1970. – № 3), 100-річчя з дня народження Лесі Українки (1971. – № 1–12) та ін.

У середині 50-х – 60-х роках значно збільшується і кількість спогадів, які вміщувалися у журналі. Друкуються мемуари відомих науковців, політиків, військових, громадських діячів (Миколи Аркаса, Лева Биковського, Григорія Ващенка, Миколи Величківського, Олександра Кульчицького, Всеволода Петріва, Юрія Русова, французького генерала Табуї, Вадима Щербаківського та ін.), а також спомини багатьох пересічних українців, що стали свідками та очевидцями славетних і трагічних подій, явищ та процесів. Майже половина спогадів підписані псевдонімами або криптонімами, оскільки їх автори побоювалися за долю своїх рідних, які залишилися на території СРСР, або помсти радянських спецслужб.

Слід зазначити, що прагнення зафіксувати для нащадків свою участь в історичних подіях, зокрема обміркувати власне місце та роль, є основним спонукальним мотивом, яким керувалися автори спогадів. Тож не дивно, що мемуари вирізняються підвищеною суб'єктивізацією та ідеалізацією інформації, що пов'язана з особою мемуариста, а також містять унікальні інтимні та приватні відомості, які мають велике значення для біоісторіографічних і персонологічних студій. Утім, спогади потребують ретельної джерелознавчої критики (встановлення рівня достовірності інформації, повноти змісту, виокремлення авторських стереотипів тощо), а також археографічного та текстологічного опрацювання.

Спогади, опубліковані на сторінках «Визвольного шляху», різняться за масштабом та хронологічними межами описуваних подій: можна виокремити суспільно-політичні, військові, подорожні, мистецькі, театральні, еміграційні та інші види мемуарів, які вміщувалися в журналі.

Із середини 60-х років у редакційній політиці часопису почалися певні зміни. Насамперед суттєво зменшилася кількість іноземної перекладної літератури, а на початку 70-х років вона була представлена на сторінках журналу у вигляді поодиноких публікацій.

У другій половині 60-х – на початку 70-х років активно друкувалися публікації про дисидентський та правозахисний рух на теренах радянської України. Зокрема, це відкриті листи, заяви, промови відомих репрезентантів руху – Юрія Бадзя, Олеся Бердника, Івана Геля, Миколи Горбаля, Богдана та Михайла Горинів, Алли Горської, Івана Дзюби, Опанаса Заливахи, Левка Лук'яненка, Валерія Марченка, Оксани Мешко-Сергієнко, Валентина Мороза, Євгена Сверстюка, Івана та Надії Світличних, Ірени Стасів-Калинець, Василя Стуса, Василя Федоренка, В'ячеслава Чорновола [13]. Упродовж 70-х років ця рубрика журналу стає однією з найбільших та найрепрезентативних. У ній регулярно вміщуються добірки документів і матеріалів, а також твори авторів-дисидентів, які дописувачі журналу нази-

вали «захалявною літературою». У цей час, незважаючи на масштабні репресії органів радянської держбезпеки супроти дисидентів та правозахисників, установлюються їх сталі й систематичні контакти із західним світом, зокрема передача інформації за межі «залізної завіси».

Утім, «Визвольний шлях» був не єдиним українським часописом у діаспорі, що приділяв увагу дисидентському руху. Подібну зацікавленість спостерігаємо і в інших виданнях, зокрема мюнхенському журналі «Сучасність». На його сторінках із 1961 р. широко публікуються твори самвидавської, дисидентської та забороненої літератури в СРСР (праці П. Григоренка, І. Дзюби, І. Калинця, Л. Лук'яненка, М. Мороза, Є. Сверстюка, І. Світличного, В. Симоненка, Г. Снєгірьова, В. Стуса, В. Чорновола, Т. Ходорович та ін.).

З середини 60-х років у «Визвольному шляху» розпочинається систематична публікація хронікальних нотаток про події в радянській Україні, зокрема із суспільно-політичного, наукового та культурного життя [14]. До середини 60-х років вони з'являлися лише епізодично. Проте необхідність у такій хроніці виникла набагато раніше. Так, питання про необхідність створення такої рубрики порушив ще в 1962 р. Петро Кізко, який пропонував назвати її «Україна в неволі» [15]. Значне місце у відділі хроніки та інформації займають повідомлення про дисидентський рух в Україні, становище політв'язнів, репресії радянських органів безпеки, акції громадянської непокори тощо.

З середини 60-х років почали передруковувати окремі розвідки українських радянських учених, зокрема Ярослава Дзири [16], Ярослава Ісаєвича [17], Григорія Логвина [18], Дмитра Наливайка [19], Петра Толочка [20] та ін. Зростає й кількість передруків і класичних праць визначних провідників і теоретиків націоналістичного руху, у тому числі статей С. Бандери, Д. Донцова, Я. Стецька.

Характерною особливістю журналу «Визвольний шлях» періоду 70-х років є істотне збільшення кількості подвійних номерів, або так званих спарених випусків. Приміром, протягом 1960–1969 рр. на 120 номерів таких випусків було дванадцять. Натомість у 1970–1979 рр. на 120 номерів прийшовся 21 спарений випуск, що вказує на певні проблеми зі своєчасним виданням журналу. Якщо взяти до уваги зростання кількості передруків наприкінці 60-х – у 70-х роках, то можемо дійти висновку, що редакція журналу стикалася з дедалі більшими труднощами в комплектації портфеля публікацій з усіх проблемно-тематичних напрямів. Зокрема, літературний відділ часопису в 70-х роках помітно знизився за рівнем порівняно із 60-ми роками. У ньому значно зменшується кількість публікацій не тільки української класики, а й відомих діаспорних авторів і публіцистів. Зарубіжна белетристика та поезії представлені поодинокими перекладами, які з'являються нерегулярно. А з середини 70-х років відділ оригінальної літератури перейменовано на «Галерею творчості наших письменників і поетів».

Певні проблеми спостерігаються і в доборі наукових розвідок та матеріалів, а також статей на культурно-мистецькі теми. Не випадково в 70-х роках практика друкування великих праць багатьма подачами стає традиційною [21]. Причому вона застосовується і у відділі белетристики та поезій. Приміром, твір Марка Твена «Особисті спогади про Жанну д'Арк сьєра Люї де Конта» у перекладі Дмитра Куликовського друкується впродовж кількох років (1972. – № 4–12; 1973. – № 1–10).

Крім того, серед публікацій 70-х років на наукові, культурні та мистецькі теми суттєво зростає кількість розвідок, написаних дослідниками-аматорами. Натомість кількість фахових учених, які співпрацюють з виданням, помітно зменшується. Така ситуація зумовлена низкою чинників: кардинальними перетвореннями в самому

організаційному устрої української діаспори в країнах Західної Європи та Північної Америки, появою нової англомовної генерації українських учених та публіцистів та відходом з авансцени суспільно-політичної, громадської, наукової та культурно-освітньої праці найстаршого покоління науковців і митців, новітніми соціокультурними вимогами західного суспільства, загостренням конфронтації між СРСР та США у світі тощо.

Наразі варто звернути увагу на загальні тенденції в побутуванні українських громад у діаспорі. У другій половині 60-х років завершується період організаційної кризи на теренах української зарубіжної науки. Створюються нові наукові інституції, осередки та організації: Українське історичне товариство (1963), Український науковий інститут Гарвардського університету (1973), Канадський інститут українських студій при Альбертському університеті (1975–1976) та ін., які видають свої фахові журнали. Тоді ж активізують свою діяльність фахові об'єднання українських науковців, літераторів та митців.

Поява нових інституцій об'єктивно призвела до відтоку потенційних дописувачів «Визвольного шляху», особливо молодшого та середнього покоління, до фахових видань. Не слід забувати й те, що нова, англомовна генерація українських учених орієнтувалася на західний академічний світ.

Одночасно протягом 50–70-х років померли чимало науковців, які були постійними авторами часопису. З-поміж них слід згадати таких відомих учених, як Микола Величківський (1882–1976), Микола Глобленко-Оглоблин (1902–1957), Володимир Державин (1899–1964), Михайло Ждан (1906–1975), Степан Килимник (1890–1963), Петро Курінний (1894–1972), Михайло Міллер (1883–1968), Наталя Полонська-Василенко (1884–1973), Володимир Січинський (1894–1962), князь Іван Токаржевський-Карашевич (1885–1954), Вадим Щербаківський (1876–1957). У 1977 р. відійшов у вічність редактор-засновник журналу Григорій Драбат.

Процес зміни генерацій помітно позначився на редакційній політиці «Визвольного шляху». Редакційні пріоритети універсалістського зразка, сформовані у другій половині 50-х років, протягом 70-х років зазнають помітної корекції. Зокрема, науково-літературний та культурно-мистецький, а також відділ оригінальної літератури поступово здають свої позиції. Натомість кардинально зростає обсяг політичної публіцистики, матеріалів із суспільно-політичної проблематики: про націоналістичний рух, дисидентів та правозахисників у СРСР, становище політв'язнів, зміни в радянській політиці, міжнародну ситуацію тощо.

Зазначимо, що проблемно-тематичний діапазон відділу актуальних суспільно-політичних проблем у середині 70-х років суттєво розширюється і відтоді включає розвідки на національно-культурні, релігійні, міжнародні та економічні теми. Відтак цей відділ остаточно став домінувати у структурі часопису.

Розширення інформації про дисидентський та правозахисний рух фактично стало основою для створення нового відділу журналу – «З поневоленої України». До того ж рух опору на теренах радянської України досить докладно висвітлювався і в хронікально-інформаційному відділі «Визвольного шляху».

Окреслені тенденції в редакційній політиці часопису спостерігаємо ще на зламі 60–70-х років, але повною мірою вони проявилися у другій половині 70-х років. У цей час відбувається зсув загального проблемно-тематичного спектра видання в напрямі актуалізації суспільно-політичної проблематики, хоча редакція журналу намагалася зберегти і його традиційні літературно-науковий та культурно-мистецькі напрями. Проте останні відтепер виглядали як доповнення до актуальної суспільно-політичної публіцистики.

Слід врахувати й обставини «холодної війни» та біполярної конфронтації світу в 70-ті роки, які сприяли перманентному загостренню суспільно-політичної проблематики.

Зрештою, кінець 70-х років XX ст. став переломним часом зовні непомітного, але все ж таки безповоротного завершення універсалістської доби існування журналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Кузів О., Йолкіна Л.* Презентація журналу «Визвольний шлях» [у Луцьку в галереї мистецтв «Крайня хата»] // Визвольний шлях (далі ВШ) . – 1999. – № 11. – С. 1342.
2. *Перед* новим етапом (З нагоди 10–річчя «Визвольного шляху») // ВШ. – 1958. – № 2. – С. 123–124.
3. *Стецько Я.* З нагоди 15-ліття «Визвольного шляху» // ВШ. – 1962. – № 4-5. – С. 540.
4. *Дмитрів І.* «Визвольний шлях» і читачі // Там само. – С. 534–535.
5. *Москва* на лаві підсудних (Процес над головними московськими злочинцями та виконавцем атентатів на Степана Бандеру і Лева Ребета) // ВШ. – 1962. – № 11. – С. 1055–1101.
6. *Стецько Я.* Міжнародне становище і українська справа // ВШ. – 1955. – № 5. – С. 3–12; *Його ж.* Питома вага України по обабіч залізної заслони // ВШ. – 1963. – № 9. – С. 963–984; № 10. – С. 1083–1096; № 11. – С. 1207–1210.
7. *Бандера С.* Питання атомної війни і визвольна революція // ВШ. – 1957. – № 7. – С. 727–732; 1958. – № 1.– С. 8–19; № 2. – С. 125–139; *Його ж.* Значення війни для національного визволення // ВШ. – 1960. – № 1. – С. 12–23; *Його ж.* Третя світова війна і визвольна боротьба // ВШ. – 1977. – № 12. – С. 1352–1369.
8. *А. П. Є.* Під знаком Акту 30 червня 1941 року // ВШ. – 1959. –№ 6. – С. 607–614; *Алетіяно-Попівський Є.* Ідея Чину і люди Тридцятого Червня // ВШ. – 1961. – № 7. – С. 649–650; № 8. – С. 758–766; *Бедрій А.* Акт відновлення Української Самостійної Держави 30 червня 1941 року // ВШ. – 1959. – № 8. – С. 865–874; № 9. – С. 977–990; *Драбат Г.* У двадцяту річницю відновлення Української держави (30 черв. 1941) // ВШ. – 1961. – № 6. – С. 517–529; *Мартинюк І.* 30 червня 1941 року на Бережанщині // ВШ. – 1976. – № 6. – С. 653–658.
9. *Щербаківський В.* Український етнічний тип // ВШ. – 1961. – № 6. – С. 551–563; № 7. – С. 673–683; № 8. – С. 781–788; № 9. – С. 895–901; № 10. – С. 1029–1036; № 11. – С. 1140–1148; № 12. – С. 1267–1279; 1962. – № 1. – С. 19–29; № 2. – С. 137–150.
10. *Його ж.* Формація української нації // ВШ. – 1965. – № 1. – С. 11–28; № 2. – С. 139–151; № 3. – С. 269–282; № 4. – С. 402–413; № 5. – С. 491–500; № 6. – С. 634–644; № 7-8. – С. 788–800; № 9. – С. 946–953; № 10. – С. 1082–1096; № 11. – С. 1193–1208; № 12. – С. 1291–1303; 1966. – № 1. – С. 32–45; № 2. – С. 162–172; № 4. – С. 422–435; № 6. – С. 676–697; № 7-8. – С. 851–870; № 9. – С. 1062–1077; № 10. – С. 1131–1142; № 11. – С. 1236–1246; № 12. – С. 1352–1363; 1967. – № 1. – С. 78–90; № 5. – С. 559–571; № 6. – С. 671–682; № 7-8. – С. 845–860; 1969. – № 9. – С. 982–991; № 11. – С. 1279–1287; № 12. – С. 1392–1400; 1970. – № 2. – С. 185–193; № 5. – С. 561–571; № 6. – С. 698–703; № 7-8. – С. 830–840.
11. *Токаржевський-Карашевич І.*, князь. Конституційна історія України // ВШ. – 1961. – № 3. – С. 426–438; № 6. – С. 539–550; № 7. – С. 661–672; № 8. – С. 767–780; № 9. – С. 884–894; № 10. – С. 1020–1028; № 11. – С. 1132–1139.
12. *Світ І.* Українсько-японські взаємини // ВШ. – 1967. – № 1. – С. 63–77; № 2. – С. 160–170; № 3. – С. 318–332; № 4. – С. 405–414; № 5. – С. 546–556; № 6. – С. 683–698; № 7-8. – С. 861–875; № 9. – С. 1033–1042; № 10. – С. 1125–1136; № 11-12. – С. 1273–1292; 1968. – № 1. – С. 43–54; № 3. – С. 350–360; № 4. – С. 490–499; № 5. – С. 621–629; № 7-8. – С. 904–915; № 9. – С. 1041–1051; № 11-12. – С. 1391–1394; 1969. – № 1. – С. 33–40; № 2. – С. 199–209; № 3. – С. 314–323; № 4. – С. 426–435; № 7-8. – С. 817–830; № 12. –

С. 1379–1391; 1970. – № 1. – С. 77–85; № 2. – С. 194–201; № 4. – С. 456–465; № 5. – С. 550–556; № 6. – С. 711–719; № 7-8. – С. 841–850; № 11-12. – С. 1236–1246; 1971. – № 1. – С. 42–55.

13. *Заява* Опанаса Заливахи з концтабору (5.04.1967) // ВШ. – 1967. – № 11-12. – С. 1372–1373; Колективові журналу «Перець» (Відкритий лист В. Чорновола, П. Скочка і Л. Шереметєвої) [27 верес. 1966 р.] // Там само. – С. 1358–1365; *Лист* із табору ч. 17 Дубравного управління виправно-трудових таборів Мордовської АССР // Там само. – С. 1351–1355; *Чорновіл* про арештування і закриті суди (Відкритий лист) // Там само. – С. 1366–1372; *Горинь М.* Два листи-протести [В. о. начальника табору № 17-а ст. лейтенанту Кишці, начальнику загону № 6 ст. лейтенанту Рибинському від політв'язня М. М. Гориня] // ВШ. – 1968. – № 4. – С. 521–525; *Заливаха П.* Лист до В. Кушніра та інших художників. З листа до художників. Лист до І. Світличного // ВШ. – 1968. – № 2. – С. 223–227; *Караванський С.* Заступникові голови Ради Союзу Верховної Ради СРСР деп. М. Стельмаху. Голові Ради Національностей Верховної Ради СРСР. З клопотанням, посланим на ім'я голови Спілки Журналістів України // Там само. – С. 205–223; *Лук'яненко Л.* Лист до голови Президії Верховної Ради УРСР // ВШ. – 1968. – № 3. – С. 374–386; *Мороз В.* Репортаж із заповідника ім. Берії [передрук із: *Сучасність*. – 1968. – № 3–6] // ВШ. – 1968. – № 6. – С. 768–784; № 7-8. – С. 971–982; *Чорновіл В.* Лист прокуророві УРСР, голові Народного суду УРСР, Голові Комітету державної безпеки при Раді Міністрів УРСР // ВШ. – 1968. – № 2. – С. 226–230; *Шухевич Ю.* Лист до голови Президії Верховної Ради УРСР // ВШ. – 1968. – № 3. – С. 387–391.

14. *В поневоленій* Україні (Нотатки) // ВШ. – 1966. – № 1. – С. 122–124; 1963. – № 3. – С. 366–369; 1966. – № 7-8. – С. 976–981; 1966. – № 12. – С. 1424–1428.

15. *Кізко П.* Мої побажання Ювілятові // ВШ. – 1962. – № 4-5. – С. 537.

16. *Дзира Я. І.* Тарас Г. Шевченко і рукопис Величка [передрук із: *Укр.* іст. журн. – 1964. – № 1. – С. 96–99] // ВШ. – 1964. – № 4. – С. 300–304.

17. *Ісаєвич Я.* Славетна книга Боплана [передрук із: *Наука* і суспільство. – 1968. – № 6] // ВШ. – 1968. – № 7-8. – С. 1002–1004.

18. *Логвин Г. Н.* По Україні (Стародавні мистецькі пам'ятки) // ВШ. – 1976. – № 5. – С. 563–582; № 6. – С. 713–731; № 7-8. – С. 870–888; № 9. – С. 1030–1044; № 10. – С. 1141–1156; № 11. – С. 1264–1280; № 12. – С. 1420–1436; 1977. – № 1. – С. 70–86; № 2. – С. 191–205; № 3. – С. 311–322; № 4. – С. 445–456; № 5. – С. 583–591; № 6. – С. 690–704.

19. *Наливайко Д.* Запорожці в Західній Європі // ВШ. – 1969. – № 2. – С. 210–217.

20. *Толочко П.* Печери Києва // ВШ. – 1968. – № 4. – С. 500–508.

21. *Гой П.* Дипломатичні взаємини України з Московщиною (1648–1651): Огляд основних джерел і літератури // ВШ. – 1973. – № 10. – С. 1074–1089; № 11-12. – С. 1299–1323; 1974. – № 1. – С. 52–74; № 2. – С. 181–203; № 3-4. – С. 350–370; № 6. – С. 641–662; № 7-8. – С. 767–776; № 9-10. – С. 956–975; 1975. – № 1. – С. 30–38; *Дражньовський О.* Скити (Гети-Готи, Анти і Слов'яни, і ми – не ми) // ВШ. – 1977. – № 7-8. – С. 859–875; № 9. – С. 1026–1040; № 11. – С. 1310–1316; № 12. – С. 1433–1441; 1978. – № 1. – С. 96–103; № 2. – С. 159–167; № 3. – С. 326–334; № 4. – С. 465–473; № 6. – С. 727–732; 1979. – № 3. – С. 323–331; № 4. – С. 447–452; № 5. – С. 623–627; № 6. – С. 743–747; № 9. – С. 1067–1072; № 10. – С. 1211–1216; 1982. – № 7. – С. 838–848; № 8. – С. 986–1000; № 9. – С. 1117–1124; № 10. – С. 1234–1245; № 11. – С. 1368–1379; № 12. – С. 1482–1490; 1983. – № 5. – С. 608–609.

SUMMARY

The editing policy of the journal «Vyzvol'nyi shlyakh» («Liberation Path»), its main directions and principles has been studied in this article.